

KIS-594 – Gl. stratosphère, troposphère, h.a.

(IK da GE – 21 08 98)

Plijout a rafe dimp gouzout petra a rafec'h e brezhoneg eus ar gerioù gallek *stratosphère, troposphère, mésosphère* ha *ionosphère*. Gwelet hon eus, en ur pennad a gasan deoc'h amañ kevret¹, en doa graet Alan HEUSAFF gant an termenoù etrebroadel brezhonekaet *stratosfer* ha *troposfer*. E kembraeg ivez e kaver an termenoù etrebroadel, *ionosffer*, h.a., er *Geiriadur Termau* pe e *Geiriadur Prifysgol Cymru*. Er *Geiriadur Termau* e kaver ivez *atmosffer* hag *atmosfferig*.

Mar dibaber ober gant *stratosfer*, h.a., peseurt implij a c'hellfed ober eus an termen *atmosfer*, e-kichen an termen *aergelc'h*, estreget an implij a reer anezhañ e kentelioù fizik SADED : *atmosfer*, unanenn fizikel ? Ha petra a rafec'h eus *atmosphérique* ?

(GE da IK – 24 08 98)

Kudennoù evel an hini a gavez evit envel gwiskadoù an aergelc'h zo boutin d'an holl yezhoù er Ouezoniezh. Ur gudenn daouek eo : e par al lavar e unan, e par ar yezhoù.

E PAR AL LAVAR

Kemm a lakaer etre ar sell skiantel hag ar sell merzhadennel, eleze etre an ergorennoù o tisoc'h eus an imbourc'h hag ar bed evel m'en merzhomp. Alese, an daou hent a zo da savelañ an termenoù skiantel :

~ arbennikaat gerioù merzhadennel : an *dour* a evan zo ha n'eo ket an *dour* arouezet H₂O gant ar c'himiour ; an un *dour* eo (lakadenn anat evit doare, kraf da veiz ar brederourion neoazh ; e berr, lavaromp ez eus ur graoñell ster boutin, ur

¹ Alan HEUSAFF, “Toulloù er gwiskad ozon”, *Bremañ* 184, Genver 1997.

gengrañell etre an daou) ha n'eo ket an un *dour*, rak an *dour* a evan zo ur werc'henn, ul loue a dorr va sec'hed, ha *dour* ar c'himiour zo un derc'henn, ur goubar na dorr sec'hed den, nemet ez eo kevaraez da zisplegañ perak e vez an *dour* loue o terriñ ar sec'hed ;

~ krouiñ termenoù arbennik da zec'heriañ kealioù goubarel ar skiant : ar *soufr* zo an danvez melen a eztenner eus an douar hag a buraer evit e lakaat er c'henwerzh ; ar *sulfur* arouezet S gant ar c'himiour zo etrezañ hag ar *soufr* daou ziforc'h : bezañ un ergorenn derc'hel, goubarel, tennañ d'ul loue derc'hek (ar *soufr* peurbur n'eus ket anezhañ ; an un kemm zo ivez etre *dour* ar c'himiour hag an *dour* loue peurbur, ken derc'hek all).

E PAR AR YEZHOU

Diouzh ar savboent a gemeromp, e c'hoarvez pep yezh a zaou deskad : teskad an termenoù a oa anezho en amzervezh rakgouiziel ha teskad an termenoù diwanet en amzervezh ouiziel. Ar re-mañ zo anezho :

~ termenoù an amzervezh rakgouiziel bet degemeret a-leizh en holl ziskiblezhioù gouiziel ; a bouez eo merkañ e c'hoarvez ganto bepred ar c'hemm ster, an arbennikadur, meneget a-zioc'h (an tremen adalek an *dour* a evan da skouer betek *dour* ar c'himiour) ; seurt kemm ster a gantreizh ar c'hemm ger pa zivizer e ober : e se, degas *sulfur*, *karbon* e-kichen *soufr*, *glaou* (e galleg ez arverer *soufre* en daou ster, met *carbone* e-kichen *charbon*) ; ken kantreizh all e vije bet degas lakaomp *akwa* pe *hidor* e-kichen *dour* (evel ma rae an apotikerion gwechall *aqua simplex* eus an *dour* pur) ;

~ termenoù diwanet en amzervezh ouiziel ; ar re-se zo :

≈ termenoù amprestet diouzh yezhoù all, etrevroadel peurliesañ ; evit kantreizhañ an amprestañ etrevroadel emañ an arguzenn-mañ : tra ma vez ur steriegezh puilh ha kemmus gant gerioù ar bed loue ez eo sonnet ha despizet rik ster an termenoù gouiziel, aet da skritelloù hep mui — er Gimiezh ez eo *water*, *eau*, *dour* peurgenster ; en ebeb, an *dour* loue zo diouzh an dro daeroù, halv, stêr, mor, odivi, h.a. hep kontañ an arverioù leterc'hadek — e bed ar vuhez ez eo disheñvel mat steriegezhioù *water*, *eau*, *dour* evito da gaout ur grañell ster boutin etrezo hag ivez etrezo ha *dour* ar c'himiour ;

≈ termenoù krouet diwar loazioù ar yezh diouzh patrom o c'heveleboù er yezhoù all. VALLEE a ginnige da skouer degas *dourgan*, *trenkgan* a-dal da

Gl. *hydrogène, oxygène* (ar gudenn 'm eus bet tro da studiañ c'hoazh war *Emsav* 126, 1978, pp. 3-15) ; an arguzenn a-du gant an hent-mañ eo e vir na ve beuzet ar yezh gant furmoù dezho sonelezh ur yezh all — *bred* zo diouzh sonelezh ar brezhoneg, *psik-*diouzh sonelezh ar gresianeg (diouzh brizhsonelezh an termenou etrevroadel kentoc'h !) ; un arguzenn bouezus eo, rak ar yezh zo sonioù ouzhpenn bezañ sterioù ; an arguzenn nemeti eo koulskoude, rak gant ar mod krouiñ-se, mar distilher kedrannoù o seniñ brezhonek, e talc'her da soñjal en ur yezh all ;

≈ termenou krouet diwar loazioù ar yezh, dre loc'hañ n'eo mui diouzh an termenou estren, met diouzh ar c'healioù dec'heriet ganto ; spletoù an hent-mañ a stader endeo er skiantoù jedoniell hag alvezel : n'eus nemet teurel ur sell war *Jedoniezh I* pe war geriaoueg ar Ventawouriezh (La-06, KIS-110, pp. 43 hh.) da verzhout emañ luniet an termenou brezhonek fraeshoc'h, heboelloc'h ha reizhiadecoc'h eget o c'heveleboù er yezhoù all — sl. da skouer ar c'hevatalioù brezhonek da Gl. *représent-*, o tec'heriañ kealioù bezant moarvat en termenou gallek met andec'her ganto ha dre se en arvar da chom gaonac'h ; anatoc'h c'hoazh eo e skiantoù ar beved hag ar vuhez ma paota ar meizadoù digor (ha n'eo ket hepken meizadoù kloz evel er skiantoù jedoniell hag alvezel) ha dre se ma emañ o strujusted muioc'h e dalc'h perzhded o dec'heriadur (ar c'healioù *beved* ha *buhez* end-eeun, ezvezant o dec'heriad eeun er yezhoù all, zo un diazez dibar evit ar prederiañ ken e tachenn ar Vevoniezh, ken e tachenn skiantoù an den) ; splannoc'h holl eo er Brederouriezh, domani m'en deus pep prederour da grouiñ e vezadoù ha, dre ret diwar se, da gas pelloc'h talbenn ar yezh ; an hent-mañ zo a dra sur an hini frouezhusañ peogwir emañ e diazez un devezout piaouel dre ar yezh, kuit a rankout ober an distro dre ar yezhoù all ; er par-mañ emañ degouezhet brezhoneg ar preder : ar yezhoù all n'int mui al lec'h tremen ret d'an devezout met kevelerezed o kenemsklaeriañ gantañ (ar brezhoneg en deus a-benn ar fin kuitaet ar broviñsegezh ma chage evit mont tre en e emrended kefredel — an azon fraeshañ eo e paota ennañ termenou n'o deus kevatal eeun ebet er yezhoù all).

ATMOSPHERE

Evit distreiñ da'z aters e respontin ez eo an diskoulm eeunañ, hep noazout ouzh ar yezh, ober gant *stratosfer, troposfer* h.a. Diskoulmoù heñvel hon eus dibabet alies en hon skridoù skiantel (sl. da skouer anvadoù gwiskadoù ar mor, KIS-366, La-09, p. 169). Kement-se ne ra ket dilezel *aergelc'h*, a chom evel ur pont etre al lavar merzhadennel

(hini ar pemdez, al lennegezh, h.a.) hag al lavar skiantel. El lavar skiantel zoken e

c'haller ober gant *aergelc'h* pe evel kenster rik da *atmosfer* pe evit sammañ sterioù 'zo anezhañ (tri ster da nebeutañ zo d'an termen etrevroadel *atmosfer* : "gwiskad an aer en e bezh", "ar gwiskad izelañ", "unanenn wask" — *aergelc'h* a c'hallfe bezañ dalc'het da zec'heriañ unan eus an daou ster kentañ). A-du-rall, ez eo ken intentadus *iongelc'h* hag *ionosfer*. Me oar e rank ar saver geriadurioù brezhonek bezañ yezhour ouzhpenn bezañ yezhoniour ha diaraogiñ ar yezherion dre zivizout e unan ar ster o devo gerioù 'zo. Ne c'hell ket divizout war bep tra avat : mat eo dezhañ lezel gant ar yezherion da zont dibaboù 'zo : *pellgomz* pe *telefon*, *iongelc'h* pe *ionosfer*. En holl yezhoù, er re baotidik dreist-holl, e kaver seurt daouadoù — da skouer en alamaneg e kaver kichen ha kichen : *Atmosphäre* ha deveradoù diwar *Luft*. Daou splot zo da seurt liesdec'heriadezh : rotel a ra evit ezhommoù ar yezhañ skiantel da zont (*pellwel* ha *skinwel* kenster da gentañ zo dezho pep a ster hiziv) ; d'an eil, e yezh ar vuhez e vevomp da gentañ hag, evit ar skiantourion zoken, ez eo ar yezh skiantel a eil renk ; da heul e tremen dizehan elfennoù eus ar yezh skiantel e-barzh yezh ar vuhez (sl. tonkad ar ger *atmosphère* e galleg — pell edo Arletty diouzh ar yezh skiantel pa zicheke : *Est-ce que j'ai une gueule d'atmosphère ?* ") ; prientiñ pinvidikadur eo enta luniañ ar muiañ gwellañ a dermenoù skiantel diwar elfennoù eus ar yezh he unan kentoc'h eget mont d'an amprestañ.

ATMOSPHERIQUE

Da'z aters all : pe gevatal brezhonek reiñ da Gl. *atmosphérique* ? e respontin hon eus divizet diwar an derou evit al lostgerioù adanv na veskañ reizhiad VALLEE (o verkañ da bep lostger un durc'hadur ster arbennik¹) ha reizhiad HEMON (o tiferañ treuzskrivadur an amprestoù²) — sl. KIS-420, La-10, p. 45 ma kavi an dave da bennadoù all a-zivout ar gudenn. E berr : pa amprester ur pennanv ez eo gwell amprestañ ivez an adanv deveret, eleze chom e reizhiad HEMON ; e gwir, ne sav ket kudenn evit a sell ar yezh skiantel dre benn ma ra houmañ peurliesañ gant ar sell diouzh an erdal ha na rekiz ket an daou rumm adanvioù diawelet gant reizhiad VALLEE ; n'he deus tra da zoujañ enta gant reizhiad HEMON : en termenadur skiantel ne goller ket stlenn oc'h amprestañ an adanvioù war un dro gant ar pennanvioù. Er

¹ Sl. *Grand Dictionnaire Français-Breton*, 1931, INTRODUCTION, pp. XV-XLI, XVII-XVIII hag XXI-XXII pergen.

² Sl. "Gerioù etrevroadel", *Hor Yezh* 12 hh., diwar 1957.

skouer a roez ne c'hell an adanv bezañ nemet *atmosferek*. Evel just, mar deverez diwar *aergelc'h* ez eo *aergelc'hel* an adanv. Dav eo merkañ koulskoude ne arverer ket an adanvioù e brezhoneg ken stank hag e galleg ; el levr emañ o sevel war draoù ar mor, dibaot e c'hoarvez da Gab CHEREL ober gant *aergelc'hel* ; sk. : Gl. *pression atmosphérique*, Br. *aerwask* ; Gl. *courant atmosphérique*, Br. *aerredenn* ; Gl. *phénomènes atmosphériques*, Br. *anadennoù an aergelc'h*, *anadennoù aergelc'hel*...

Evel boaz, e c'haller empentiñ nemeddennoù, da skouer el lavar pemdez, lennegel pe brederel p'hor bez ezhomm da verkañ ar c'hemm erdal / ental : mar kouezh an ezhomm-se war un termen amprestet e c'haller diawelout e teverfed an adanvioù hervez reizhiad VALLEE ; anzav a ran n'on nepred emgavet en degouezh ; tro 'm eus bet da venegiñ ul luniadur valleek *kosmoz / kosmozel*, *kosmozek* e-kichen an amprest hemonek *kosmoz / kosmek* pe c'hoazh *eroz / erozel*, *erozek* e-kichen *eroz / erotek*, met nepred ne'm eus graet gant *kosmozel*..., *erozel*... Bezet pe vezet, fazi e ve luniañ *kosmel*, *erotel*³ ; er yezh skiantel e ve fazi ivez ober gant *atmosferel* : reizhiadoù VALLEE ha HEMON a rakwel kement degouezh 'zo ha n'eus ket ezhomm eus un trede (mar gra skrivagnerion 'zo gant *etnografel*, h.a., ne gav ket din e ve peogwir e nagenont an div reizhiad, met kentoc'h pa n'ouzont ket ez eus anezho ! — pelec'h o dije desket istor ar yezh ?)

³ Notomp un dornadig “faziou” chomet e dilerc'h ragistor ar reizhiadoù. E se, o terriñ reizhiad VALLEE e kaver : *santel*, *bugelel* (aozerion 'zo a ra gant *bugelek* evelkent) — *klasel* avat oa deveret gant VALLEE diwar *klas*, tra ma roe HEMON an amprest *klasek* da genster dezhañ ; o terriñ reizhiad HEMON, e diagent ar varbareion gempred ez eus div reveziadenn eus *kosmel* e *Preder* 6, 1959, pp. 17 & 32.